

УДК 159.923.2-057.875

О. А. Лукасевич

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted January 25, 2015.

ЕМОЦІЙНА СТАБІЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ПРОБЛЕМИ

Теоретичний аналіз сучасних наукових уявлень про емоційну стабільність особистості дав змогу виявити неоднозначне розуміння цього феномену і виділити відповідно суб'єктно-діяльнісний та системний підходи до забезпечення емоційної стабільності. Проблема забезпечення емоційної стабільності розкривається з погляду формування суб'єкта – особистісних властивостей людини, які дають змогу зберігати цілісність і утримувати спрямованість розвитку під зовнішнім та внутрішнім впливом. Спираючись на теоретичні положення суб'єктно-діялісного та системного підходів, емоційну стабільність розглянуто як результат цілісної функціональної системи емоційної саморегуляції власної діяльності, як системну якість особистості, що проявляється у єдності емоційних, інтелектуальних, вольових компонентів психічної діяльності.

Визначено, що забезпечення емоційної стабільності людини передбачає формування певних якостей суб'єкта, а саме: активності, відповідальності, рефлексивності, цілеспрямованості, здатності до саморегуляції та самоуправління. Становлення цих якостей пов'язане з осмисленням особистістю власного життя, усвідомленням ціннісно-цільових пріоритетів, побудовою картини майбутнього, здійсненням відповідальних життєвих виборів, стійкістю до негативних психологічних впливів, здатністю перетворювати зовнішні перешкоди й труднощі у фактор власного розвитку.

Ключові слова: емоції, емоційна стабільність, психологічна стабільність, саморегуляція, самоорганізація, саморозвиток, самореалізація.

Lukasevich O. A. Emotional Stability of Personality: Theoretical Construction and Methodological Reflection of the Problem. Theoretical analysis of modern scientific representations about emotional stability allowed revealing various understanding of essence of this phenomenon. The subject-activity and systematic approaches to an emotional stability are described according from this perspective. The paper presents the problems of emotional stability considering human personality with individual ability to save and to keep the integrity for development under internal and external circumstances.

According to theoretical positions of subject-activity and systemic approaches, emotional stability is considered as the result of an integrated functional system of

own emotional self-regulation, as a systemic properties of personality in the unity of emotional, intellectual, volitional components of mental activity.

It was revealed that providing emotional stability involves the formation of subject properties: activity, responsibility, reflexivity, commitment, ability to self-regulation and self-government. The formation of these properties connected with the reflection of personal life, values and knowledge of value priorities, prediction of the future, the implementation of responsible life choices, resistance to negative psychological effects, the ability to convert external difficulties in their development factor.

Keywords: emotions, emotional stability, psychological stability, self-regulation, self-organization, self-development, self-realization.

Лукаевич О. А. Эмоциональная стабильность личности: теоретическое конструирование и методологическая рефлексия проблемы. Теоретический анализ современных научных представлений про эмоциональную стабильность личности позволил выявить неоднозначное понимание данного феномена и выделить на этой основе субъектно-деятельностный и системный подходы к обеспечению эмоциональной стабильности. Проблема обеспечения эмоциональной стабильности раскрывается с точки зрения формирования субъекта – личностных свойств человека, которые позволяют ему сохранять целостность и удерживать направленность развития под влиянием внешнего и внутреннего воздействия. Опираясь на теоретические положения субъектно-деятельностного и системного подходов, эмоциональную стабильность рассмотрено как результат целостной функциональной системы эмоциональной саморегуляции собственной деятельности, как системное качество личности, проявляющееся в единстве эмоциональных, интеллектуальных, волевых компонентов психической деятельности.

Определено, что обеспечение эмоциональной стабильности человека предусматривает формирование таких качеств субъекта жизни: активности, ответственности, рефлексивности, целеустремленности, способности к саморегуляции и самоуправлению. Становление данных качеств связано с осмыслением личностью собственной жизни, осознанием ценностно-целевых приоритетов, построением картины будущего, осуществлением ответственных жизненных выборов, устойчивостью к отрицательным психологическим воздействиям, способностью превращать внешние препятствия и трудности в фактор собственного развития.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональная устойчивость, психологическая устойчивость, саморегуляция, самоорганизация, саморазвитие, самореализация.

Постановка наукової проблеми та її значення. За останні десятиліття збільшився інтерес до проблеми емоційної стабільності особистості. Актуальність всієї емоційної проблематики не випадкова і визначається рядом факторів, як загальнолюдських, так і специфічних, характерних для України. До загальнолюдських факторів можна

віднести різке збільшення у всьому світі антропогенних катастроф і «гарячих точок», зростання злочинів проти особистості, різноманітних видів насилля і жорстокості. Політичне, економічне, соціальне, екологічне неблагополуччя, нестабільність у країні, прискорення темпу життя, підвищення або зниження рівня життя, втрата майже в усіх верств населення звичних, стереотипних цінностей і установок викликає масове збільшення напруженості з відповідною симптоматикою: підвищення рівня загальної тривожності, зростання таких переживань, як самотність, безглуздість існування, страх за майбутнє тощо. Якщо до всього перерахованого додати ефект масового емоційного зараження, то ситуацію слід вважати досить серйозною.

Гострота проблеми розвитку емоційної сфери особистості та її емоційного розвитку, різноманітність досліджень у методологічному і соціально-психологічному аспекті в Україні за довгий час викликає потребу уточнити такий феномен, як емоційна стабільність. Досить актуальною, логічною й обґрунтованою є розробка психодіагностичних і психокорекційних методів роботи для розвитку емоційної сфери особистості, що ґрунтується на сучасному знанні принципів, методів та прийомів, які спрямовані на профілактику і корекцію порушень емоційної сфери особистості.

Найважливіший результат такої соціально-психологічної роботи – це відновлення адаптивних можливостей особистості, зміна рівня її емоційної стабільності, швидке послаблення деструктивних тенденцій та вироблення нових ефективних засобів адаптації і захисту в соціальному середовищі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивчення проблеми емоційної стабільності та її динаміки на різних етапах розвитку особистості зумовлено передусім вираженою емоціогенністю буття. З цього приводу в науковій літературі підкреслюються, що емоційна стабільність впливає на успішність будь-якої діяльності (Л. М. Аболін, Є. А. Мілерян, К. К. Платонов, О. А. Реан та ін.).

Ряд дослідників розглядає емоційну стабільність як рису, якість, властивість особистості, що впливає на характер професійної діяльності (Г. Айзенк, І. Гілфорд, Р. Кеттелл, В. Л. Маришук, В. Е. Мільман, В. Г. Норакидзе, Л. С. Славіна, О. А. Чернікова, П. Фресс та ін.). А. А. Деркач, Є. А. Клімов, Т. В. Кудрявцев, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, В. Д. Шадріков та ін. у своїх працях, присвячених проблемам

акмеології, емоційну стабільність розглядають як рису, що сприяє успішній професійній адаптації, професійному та особистісному розвитку. Слідом за цими авторами будемо розглядати емоційну стабільність як одну з професійно важливих якостей професії психолога.

Слід відзначити дослідження вітчизняних авторів останніх двадцяти років, що присвячені вивченню особливостей емоційної стабільності, емоційної регуляції, а також проблемі їх розвитку, зокрема, у молодших школярів (Л. П. Баданіна, О. В. Дрокіна, Н. В. Тутовська), у підлітків (Є. В. Веселова, Д. В. Іванов, Т. С. Тихомирова), у студентів (Є. Г. Щукіна, В. Р. Сари-Гузель), у педагогів, учителів, вихователів (О. О. Баранов, М. І. Кряхтунов, А. В. Мірошин, Є. С. Асмаковець, М. А. Манойлова, О. О. Косякова).

Такий дослідницький інтерес ще раз підкреслює актуальність проблеми вивчення розвитку емоційної стабільності в сучасній психології. Особливо це стосується проблеми емоційної стабільності на етапі навчання майбутніх психологів у ВНЗ, оскільки їх майбутня професійна діяльність за спеціальністю пов'язана з вираженим емоційним компонентом.

Мета статті – здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми формування емоційної стабільності особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Категорія «стабільність» є системоутворювальною підставою для визначення понять психологічна та емоційна стабільність. Поняття емоційної стабільності не може розглядатися поза межами психологічної стабільності особистості, однак поняття психологічної стабільності має більш широке значення і містить, окрім емоційних, й інші характеристики людини, які опосередковано стосуються емоційної стабільності.

На сьогодні відзначається дефінітивна розмитість поняття стабільності загалом, а також психологічної та емоційної стабільності зокрема.

У гуманістичній моделі здорової особистості вчені виокремлюють такі характеристики стабільності особистості: самоактуалізація – спрямованість особистості на розкриття свого творчого і духовного потенціалу; повноцінний розвиток, динамізм і особистісне зростання – готовність до життєвих змін, здатність активно долати труднощі і перешкоди на шляху до цілісності, більш високого усвідомлення та інтеграції; відкритість досвіду, довіра до процесу життя –

збереження самості не вимагає від суб'єкта відмови від переживань і життєвого досвіду, замість того, щоб їх витіснити, передбачає збереження довіри до світу при будь-яких випробовуваннях, здатність до справжнього діалогу – прийняття Іншого як цінності та унікальної цілісності, визнання його як повноправного суб'єкта; свобода у переживанні, самовираженні і самовизначенні – пов'язана з творчістю, відповідальністю, конгруентністю, самоприйняттям особистості; усвідомлення існування – пошук життєвого сенсу, прагнення жити осмислено; цілісність – вища мета особистісного розвитку, прояв тенденції до інтеграції [2].

Успіхи в досягненні та задоволенні потреб різного рівня і змісту – це результат власної цілеспрямованої активності, яка виступає не лише умовою, а й основним модусом існування людини як свідомого суб'єкта життєдіяльності. При цьому суб'єктність проявляється насамперед у самодетермінації, самостійній організації та управлінні, тобто у свідомій саморегуляції своєї діяльності в усіх її змістовних і структурних моментах. Саме здатність до свідомої саморегуляції і є психологічним критерієм людини як суб'єкта.

Стабільність вчені розглядають як складну, інтегративну якість особистості, що характеризується поєднанням емоційних, вольових, моральних, інтелектуальних компонентів психічної діяльності (Я. Рейковський, Л. П. Баданіна, В. М. Писаренко та ін.). Психологічна стабільність – це динаміка стійких станів особистості як системи, за яких вона здатна з певною імовірністю ідентифікувати та блокувати зовнішні і внутрішні негативні впливи. Коли такої здатності немає, то особистість розглядається як психологічно нестабільна.

Вперше проблему психологічної стабільності окреслив Л. І. Божович у доповіді на XVIII Міжнародному психологічному конгресі в 1966 р., показавши роль змістового боку мотивації у формуванні стабільності особистості, її зумовленість специфікою домінантного мотиву. Подальшу інтерпретацію психологічної стабільності знаходимо у дослідженнях учених, які розглядали різні аспекти проблеми, зокрема емоційну стабільність (П. Б. Зільберман, В. А. Марищук, Л. М. Мітіна), моральну стабільність (В. Е. Чудновський), стабільність форм поведінки (Л. І. Божович), стабільність у напружених умовах, в умовах підготовки до космічних польотів (К. М. Гуревич, А. А. Леонов, В. І. Лебедев, Г. Т. Берегова та ін.).

Стабільність у своїх дослідженнях О. Я. Чебикіна та Л. М. Аболіна розглядають як емоційну категорію. Емоційну стабільність осо-

бистості вони визначають як властивість психіки, завдяки якій людина здатна успішно діяти у складних умовах [4]. Розглядаючи емоційну стабільність як інтегральну властивість особистості або властивість психіки, важливо визначити місце і роль у ній емоційного компонента, адже це дасть змогу уникнути ототожнення емоційної стабільності із вольовою і психічною стабільністю.

В основі емоційної стабільності лежать компоненти особистісної спрямованості: наявність особистісної позиції, значимої установки, ієрархії мотивів. Як стверджують Ю. М. Забродіна, Б. А. Сосновський, у спрямованості особистості існують як порівняно стійкі структурні утворення, так і життєво необхідна варіативність, поєднання яких проявляється у мотиваційно-сміслових феноменах спрямованості. Лише в сукупності із смыслом мотив стає досить стабільним особистісним утворенням, що дає змогу особистості зберігати потрібну емоційну стабільність [3].

Для формування нового погляду на проблему емоційної стабільності особистості ми спиралися на основні положення суб'єктно-діяльнісного підходу, за яким особистість розглядається як внутрішні умови, через які діють зовнішні психологічні фактори [1]. Однією з умов емоційної стабільності особистості згідно із суб'єктно-діяльнісним підходом є її цілісність, наявність та здійснення системи життєвих цілей і цінностей. Отже, забезпечення емоційної стабільності людини передбачає формування таких якостей суб'єкта життєдіяльності: активності, відповідальності, рефлексивності, цілеспрямованості, здатності до саморегуляції та самоуправління. Розвиток цих якостей пов'язаний з осмисленням особистістю власного життя, усвідомленням ціннісно-цільових пріоритетів, побудовою картини майбутнього, здійснення відповідальних життєвих виборів, стійкістю до негативних психологічних впливів, здатністю перетворювати зовнішні перешкоди й труднощі у фактор власного розвитку.

Таким чином, емоційна стабільність є результатом цілісної функціональної системи емоційної саморегуляції власної діяльності. Вона являє собою системну якість особистості, що проявляється у єдності емоційних, інтелектуальних, вольових компонентів психічної діяльності. Розглядаючи емоційну стабільність як відкриту психологічну систему та інтегративний чинник, з яким пов'язані вибір відповідних рішень і формування найбільш адекватних стратегій поведінки, зауважимо, що під час аналізу відкритих систем потрібно використовувати термін «становлення», який краще охоплює явище ускладнення від-

критої системи в процесі її функціонування у часі. Це зумовлено тим, що становлення – не рядова, а родова ознака відкритої системи, тобто за нею стоять спосіб і механізм її стійкого існування як самоорганізованої системи.

Якщо погодитися з тим, що емоції відображають смисл та цінність явищ і цілісних ситуацій (а це одне із головних положень теорії психологічних систем), то слід погодитися і з тим, що вибір схем поведінки із досвіду повинен опосередковуватися емоціями, через які і здійснюється внутрішньосистемний зв'язок предметів, що мають актуальний смисл і цінність. Зокрема, в межах теорії психологічних систем показано, що стосовно людини, яка розглядається як самоорганізована система, поділ емоційної і установочної активності втрачає смисл, оскільки обидві є проявом єдиного механізму, що забезпечує стабільність і рухливість, вибірковість і спрямованість діяльності. Загалом емоції виконують основну функцію системотворення, що утримує психологічну систему від розпаду. Іншими словами, коли свідомість відокремлює Я від не-Я, емоції продовжують утримувати їх єдність.

Таким чином, в нормі емоції не спотворюють дійсності, а навпаки, забезпечують реалістичність буття. Додаючи до об'єктивної дійсності суб'єктивності, емоції регулюють функціонування психологічних систем.

У формуванні емоційної стабільності особистості та її проявів у професійній діяльності істотну роль відіграють психологічні механізми саморегуляції та здатність коректувати програми поведінки відповідно до вимог об'єктивної ситуації. Якщо особистість нездатна прийняти об'єктивну необхідність коректувати план діяльності, то у неї проявляється схильність до ригідної поведінки, де особливу роль відіграють професійні установки. У загальнопсихологічному сенсі функція установки забезпечує людину здатністю реагувати на ситуацію і зовнішні об'єкти на основі минулого досвіду.

Установки як готовність реалізувати себе і свої можливості мають в основі певну активність, що безпосередньо не пов'язана із потребами, а значить і смислами. Готовність включитися в процес самореалізації – один із провідних проявів установочних активностей. У міру того, як постає світ людини, як вона осягає нові виміри, змінюється рівень і характер установочної активності. Сміслові установки забезпечують спрямованість активності на предмети, що

відповідають потребам. Установки, пов'язані з емоціями, що відображають смисли, забезпечують почуття реальності світу та почуття свого існування в ньому як «тут і тепер».

Ціннісні установки спрямовують активність на предмети, які відповідають можливостям людини. Вони забезпечують вільну діяльність, що безпосередньо не пов'язана з конкретними потребами. Тут отримує пояснення діяльність, що здійснюється у вигляді довільного виходу людини за межі норм, вимог ситуації, заданої діяльності («безкорисливий ризик», «надситуаційна активність», «наднормативна діяльність» тощо).

У ціннісних установках майбутнє представлено значно виразніше, ніж в смислових. На їх основі сприйняття утримується в орієнтації не лише на майбутнє, а й на іншу людину. Стабілізація ціннісного світу, перетворення реальності у дійсність, яка не зникає після задоволення актуальних потреб, стабільність багатовимірного світу людини як дійсності – таке призначення установок всіх рівнів, які не зникають в ході перетворення предметного світу у смисловий і ціннісний. Установки нижчих рівнів знімаються, переходячи у більш глибокі шари несвідомого. Так, усі вони підпорядковані вирішенню глобального завдання – забезпечення життєдіяльності людини способом, прийнятним у культурі, до якої вона належить. Це і перетворює їх у системоорганізований ансамбль, різнорівневий, інтегративний, що породжується психологічною системою і втримує її стабільне і стійке функціонування як розвинутої системи.

Завершуючи обґрунтування теоретико-методологічної основи вивчення заявленої проблеми, слід зазначити, що зміна ступеня суб'єктної активності і подолання на цій основі негативних для досягнення емоційної стабільності особливостей саморегуляції є сутнісною характеристикою людини як суб'єкта життєдіяльності.

Висновки. Вивчення емоційної стабільності в аспекті її психологічного змісту дає змогу диференціювати основні напрями її розвитку, за якими емоційну стабільність визначено як інтегративну властивість особистості, здатність до вольового керування емоціями, властивість темпераменту, сукупність емоційних характеристик.

Перспективними у вирішенні проблеми емоційної стабільності, на нашу думку, є фундаментальні дослідження суб'єктно-діяльного і системного підходів. Розвиток суб'єктно-діяльного підходу до дослідження емоційної стабільності висуває на перший місце проблему психологічних механізмів саморегуляції як важливої сис-

темної суб'єктної якості. У межах концепції функціональної системи показано співвідношення вищих регуляторних систем суб'єкта з нижчими.

Спираючись на теоретичні положення цих підходів, поняття «емоційної стабільності» визначено як результат цілісної функціональної системи емоційної саморегуляції власної діяльності. Вона являє собою системну якість особистості, що проявляється у єдності емоційних, інтелектуальних, вольових компонентів психічної діяльності.

Забезпечення емоційної стабільності людини передбачає формування певних якостей суб'єкта життєдіяльності: активності, відповідальності, рефлексивності, цілеспрямованості, здатності до саморегуляції та самоуправління. Становлення цих якостей пов'язане з осмисленням особистістю власного життя, усвідомленням ціннісно-цільових пріоритетів, побудовою картини майбутнього, здійсненням відповідальних життєвих виборів, стійкістю до негативних психологічних впливів, здатністю перетворювати зовнішні перешкоди й труднощі у фактор власного розвитку.

Узагальнюючи, можна сказати, що наведена система поглядів відображає сутність емоційної стабільності як індикатора «працездатності» емоційної сфери особистості, визначає сукупність принципів, спрямованих на вирішення поставлених завдань у межах побудови методології і вибору методик дослідження цієї концептуальної проблеми.

Література

1. Брушлинский А. В. Проблема субъекта в психологической науке (статья первая) / А. В. Брушлинский // Психол. журн. – 1991. – Т. 12, № 6. – С. 3–10. Brushlinskij A. V. Problema subekta v psihologicheskoy nauke [The problem of subject in the psychological science] / A.V. Brushlinskij // Psihol. zhurn. – 1991. – Т. 12, № 6. – Р. 3–10.
2. Васильева О. С. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / О. С. Васильева, Ф. Р. Филатов. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 352 с.
Vasil'eva O. S. Psihologija zdorov'ja cheloveka: jetalony, predstavlenija, ustanovki : [Psychology of human health] / O. S. Vasil'eva, F. R. Filatov. – М. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2001. – 352 p.
3. Забродин Ю. М. Базовая психологическая модель личности учителя / Ю. М. Забродин, А. Д. Глоточкин, Б. А. Сосновский // Педагогическое образование. – 2001. – № 4. – С. 15–21.
Zabrodin Ju. M. Bazovaja psihologicheskaja model' lichnostiu uchitelja [Basic model of teacher personality] / Ju. M. Zabrodin, A. D. Glotchkin, B. A. Sosnovskij // Pedagogical Education. – 2001. – № 4. – Р. 15–21.

4. Чебыкин А. Я. Исследование эмоциональной устойчивости и психологические средства ее формирования у спортсменов / А. Я. Чебыкин, Л. М. Аболин // Психол. журн. – 1984. – Т. 5, № 4. – С. 83–89.

Chebykin A. Ja. Issledovaniej emocional'noj ustojchivosti i psihologicheskie sredstva ee formirovanija u sportsmenov [Emotional stability and its peculiarities among sportsmen research] / A. Ja. Chebykin, L. M. Abolin // Psihologicheskijzhurnal. – 1984. – Т. 5, № 4. – Р. 83–89.

УДК 35.082.4

Л. Я. Малімон

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted January 25, 2015.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Обґрунтовано значення компетентнісного підходу в управлінській діяльності органів державної влади. Зазначено, що рівень компетентності держслужбовців багато в чому визначає рівень довіри населення до владних інститутів й до держави загалом. Показано, що державне управління із соціально-психологічного погляду є різновидом соціального управління, у межах якого й обґрунтовуються вимоги до управлінської компетентності державного службовця.

Проаналізовано поняття «компетентності» та «компетенції», визначено їх зміст та особливості тлумачення в наукових джерелах. Запропоновано узагальнене визначення управлінської компетентності як інтегрального особистісного утворення, яке проявляється на рівні особистості керівника (структурно-особистісний компонент), стилю його управлінської діяльності (діяльнісно-функціональний компонент) і взаємодії у системах «керівник–колектив», «керівник–підлеглий» з урахуванням конкретної організаційної ситуації (інтерактивно-ситуаційний компонент). Проаналізовано результати факторного аналізу емпіричних даних, які отримані внаслідок дослідження структурних компонентів управлінської компетентності керівників місцевих органів виконавчої влади. Інтерпретовано виокремлені фактори управлінської компетентності: чітке розуміння функціонально-посадових обов'язків; соціально-психологічні якості та комунікативний потенціал керівника; спрямованість на забезпечення психологічного комфорту в колективі; інноваційність та демократичність управлінської діяльності; авторитет керівника та уміння використовувати владу;